

RAJSLI Iлона

Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
Újvidék, Szerbia
rajsli@stcable.net

SZÓLÁSHASONLATOK A VAJDASÁGI FRAZÉMAKORPUSZBAN¹

Comparative Phrases in the Vojvodinian Phraseme Corpus
Poredbeni frazemi u vojvođanskom frazeološkom korpusu

A vajdasági magyar frazémakorpusz jelentős részét teszik ki a szóláshasonlatok (komparatív frazémák). A Penavin-hagyaték szóláscédula-anyagában ez a típus igen heterogén csoportot képez. Külön típusként – s egyben a legjelentősebb számú csoportként – különböztethetjük meg a hagyományos értelemben vett szóláshasonlatokat, amelyek gyakran nem idiomatikusak, pusztá hasonlítást tartalmaznak. A második (szintén nagyszámú) szóláshasonlat-csoport tagjai valamilyen lokális jellegű eseményhez kapcsolódnak, illetve történetet, anekdotát idéznek fel. Esetükben a szóláshasználó csak az állandósult forma alkalmazási körét ismeri, maga a konkrét történet gyakran már homályba vész. A korpuszban kisebb számban van jelen a szóláshasonlatok két újabb keletű típusa: a humoros túlzást (esetleg iróniát) kifejező változat, melynek esetében a főmondat sohasem idiomatikus, szerkezete pedig az *olyan/akkora/annyira (...), hogy* sémát mutatja, valamint a kifejezetten ironizáló szándékú, antonimaviszonyt kifejező frazémák (frazeológiai antonimák) csoportja. Ez utóbbi típusú frazémáknak csak egy kis része tartozik a szóláshasonlatok formai rendszerébe. Dolgozatunkban a vajdasági szóláshasonlatok tipológiai, szerkezeti, szemantikai és nyelvi-nyelvjárási vizsgálatát végezzük el.

Kulcsszavak: vajdasági frazémakorpusz, Penavin-hagyaték, szóláshasonlat

---

¹ A tanulmány a Szerb Köztársaság Oktatás- és Tudományügyi Minisztériuma 178017. számú, a *Kisebbségi nyelvi, irodalmi és kulturális diskurzusok Délkelet- és Közép-Európában* (Diskursi manjinskih jezika, književnosti i kultura u jugoistočnoj i srednjoj Evropi) című projektuma keretében készült.

Bevezetés

A szólások összetett rendszerében külön csoportot alkotnak a szóláshasonlatok, más néven *komparatív frazémák*. Belső szerkezetük szempontjából nem egyszerű mondat formájúak, mindig két részre bonthatók: az első tagjuk többnyire ige vagy melléknév, a második tagjuk pedig rendszerint *mint* kötőszóval kezdődő – gyakran hiányos szerkezetű – hasonló mellékmondat (vö. Forgács 2007, 74). Vonzatfelvevő képességüket tekintve a szóláshasonlatok régensértékűek, „csak kötelező vonzataik kitöltése révén alkotnak grammatikailag korrekt mondatokat” (Forgács 2007, 64). Jellemző még rájuk, hogy az első, főmondati rész sohasem idiomatikus, a hasonlított, illetve mellékmondat pedig lehet idiomatikus, de szó szerint értelmezhető is. Forgács többféle variációt említ: amikor sem a fő-, sem a mellékmondat nem idiomatikus: pl. *Ritka, mint a fehér holló*; de előfordul, hogy nem idiomatikus főmondati rész után idiomatikus mellékmondat következik: pl. *Úgy készül, mint a Luca széke*. E típusnak Forgács a „rész-idióma” megnevezést adta, s fontosnak tartja a frazéma motiváltságának a megfejtését, kikutatását, amihez gyakran művelődés- és/vagy nyelvtörténeti ismeretekre van szükség.

A vizsgált korpuszról

Elemzésünket a Penavin-hagyaték gazdag frazémaanyagán végeztük, melynek digitalizálása most van folyamatban; e munka elvégzése után elérhetővé, elemezhetővé válik a térségben összegyűjtött többezernyi szólás. A frazémaanyag jelentős része szóláshasonlat², aminek nyilvánvalóan egyik oka az, hogy gyűjtéskor ez volt a legkönnyebben adatolható, kutatható; feltehetően ezt tudták az adatközlők a legkönnyebben nyújtani, hiszen köztudott dolog, hogy a szóláskutatás meglehetősen összetett feladat, nem lehet rákérdezéssel, egyéb aktív módszerrel gyűjteni. Papp György *A vajdasági frazeológiai korpusz szerkezeti, adattári vonatkozásai* című tanulmányában hangsúlyozza: „Igaz, legjobb a spontán használatra, előfordulásra figyelve gyűjteni, de végtelenül lassú, gazdaságtalan, amint a frazémák sorolása és a válaszinformációk rögzítése is, a kérdőívek viszont a jó kezdeményektől függetlenül a jövő feladatai közé tartoznak” (Papp 2007, 71). A Penavin-hagyaték anyagában jelentős mennyiségű a közkeletű szóláshasonlat, mert sok esetben a felkért tanítók, magyartanárok a diákokkal gyűjtettek, így az eredmény nagyban azonos O. Nagy Gábor gyűj-

² Óbecsén a 730 feljegyzett frazémából mintegy 200 a szóláshasonlat.

teményének³ általánosan használatos elemeivel; ezenkívül a korpusz cédula-anyagában rengeteg az ismétlődés⁴, így pl. az eddig feldolgozott ürményházi gyűjtésben a *Ravasz, mint a róka* szóláshasonlat harminc adatközlőtől érkezett be. Mindemellett természetesen található az anyagban számos eredeti – területi kötődésű – „nyelvjárási, táji szólás” is (vö. Papp 2007, 71): *Belevágott, mint Janda a sárgába* [ostorral a lóra csapott] (Óbecse).⁵

A szóláshasonlatok felépítése

A korpuszban fellelt szóláshasonlatok többsége *mint* kötőszós mellékmondatdal kapcsolódik a főmondatához, de elvértve akadnak kivételek is, amikor a *mint* helyett az *akár* viszonyzó áll: *Lapul, akár a tök a levél alatt. Lassú, akár a csiga*. A főmondatban leggyakrabban egy melléknév vagy ige áll: az ígét tartalmazók kisebb számban vannak jelen, de itt is találhatóak általánosan ismertek (pl. *Bámul, mint a borjú az új kapura*⁶), s olyanok, amelyeket inkább az idősebb generáció használ: *Áll, mint az árva számár. Eltűnt, mint a kámfor*.

Hasonlítást fejez ki, ugyanakkor más felépítésű a *Nem különb a Deákné vásznánál* frazéma, amely valamennyi kutatóponton megtalálható⁷, kivétel nélkül *-nál/-nél* raggal, ami azért is rendhagyó, mert ebben a térségben a hasonlító határozó kifejezésére a középfok mellett általában a nyelvjárási eredetű *-tól/-től* ragos vonzat használatos. E forma használata feltehetően az erőteljes hagyományozódással magyarázható. Emellett más frazémákban is fellelhető a *-nál/-nél* ragos alak Vajdaság különböző településén: *Feketébb az ördögnél. Ügyetlen barát többet árt az ellenségnél. A becsület tovább tart az igazságnál. Jó barát drágább az aranyból. A szabadság drágább az aranyból. Nincs savanyúbb az alamizsna kenyérnél* [a kölcsönkenyér, a másé a legkeserűbb, mert nem dolgoz-

---

³ O. Nagy 1982.

⁴ Az *Aki másnak vermet ás, maga esik bele* közmondás az eddig digitalizált, hatalmas ürményházi korpuszban 63 adatközlőtől lett feljegyezve.

⁵ A kurzívval jelölt szólástextus után a frazémák lelőhelyét, illetve a cédulákon található egyéb adatokat is közöljük indokolt esetben: az értelmezést, a szóláshelyzetre történő utalást szögletes zárójelben, a települést, illetve az adatközlő adatait (születési évét) pedig kerek zárójelben. A cédulák szövegén – az evidens betűhibákat kivéve – átiráskor nem változtattunk.

⁶ Katona Edit felmérésekor a középiskolás és egyetemista adatközlőknek több mint a 90%-a ki tudta egészíteni ezt a szóláshasonlatot (vö. Katona 2013, 221).

⁷ Péterrévén és Bácsföldváron ennek egy transzformált változata (középfok jele + *-nál/-nél* rag) is megőrződött: *Ő sem jobb a Deákné vásznánál* [ő is olyan, mint a másik, mindketten egyaránt hitványak].

tunk meg érte] (Óbecse), *Ökörebb az új kerítésnél* [nagyon buta] (Óbecse), *A papír türelmesebb az embernél* [a papír mindent elbír] (Óbecse, az adatközlő 1935-ben született) – az utóbbi kettő feltehetően hapax vagy pedig parafrázis.

A szóláshasonlatok felépítése gyakran ennél összetettebb, mind a fő-, mind pedig a mellékmondat számos bővítményt kaphat. A főmondat bővíthetősége korlátozottabb, leggyakrabban az *úgy, olyan, annyi* stb. utalószók jelennek meg. Megfigyelhető a korpuszban, hogy egyes kutatópontokon szinte alig fordul elő utalószóval ellátott főmondat. A szóláshasonlat mellékmondatának bővítése nagyobb mértékű: vagy maga a mondat kifejtettebb, vagy pedig még egy tagmondat kapcsolódik hozzá, amely általában a szóláshelyzet leírását tartalmazza: pl. *Nyirkos, mint Virág sapkája, amikor két hétig a kútban volt* (Kishegyes). *Úgy érzem magam, mint a kutya a kútban, akinek vödörrel verik a fejét* (Bácsföldvár). Hasonló módon egészül ki a *Beszél, mint Bogyóné* frazéma (Kishegyes) más kutatópontokon: *Úgy beszél, mint Bogyóné, mikor a bor árát kérik* (Óbecse). Egyéb változata: *Mondja, mint Bogyóné, mikor a bor árát kérik* (Topolya).

Előfordul, hogy a frazémák e típusánál szervesen kapcsolódik a mellékmondatához egy (hozzátoldott) szintagma; úgy tűnik, mintha a szóláshasonlatot továbbépítené a használója: *Olyan buta, mint az ökör, csak még a szarva hiányzik.* (Ürményháza) *Ügyes, mint a nádiveréb, amit éjjel „tojik”, nappal megeszik.* [feltűnően buta] (Bácsföldvár). A szóláshelyzetre történő utalás meg is előzheti a komparatív frazéma textusát: *Mire leszokott az evésről, úgy járt, mint a cigány lova.* (Péterréve) Más településeken csak az *Úgy járt, mint a cigány lova* formát találjuk.

A szóláshasonlatok típusai

1. Az igen heterogén frazémakorpuszban a legnagyobb csoportot azok a hagyományos értelemben vett szóláshasonlatok képezik, amelyek nem idiomatikusak, pusztán hasonlítást tartalmaznak, leíró jellegűek. A főmondatban levő ige vagy melléknév lehet egyetlen elemű: *Hullik, mint ősszel a légy.* *Szorgalmas, mint a méh,* illetve valamilyen szerkezet: *Úgy néz ki, mint a majom a köszörűkövön.* *Tele van pénzzel, mint kutya bolhával.* E frazémák célja nem pusztán a hasonlítás, inkább a hasonlat alapjául szolgáló tulajdonság, cselekvés nyomatékos kifejezése. Ha nemcsak szerkezeti, hanem szemantikai aspektusból vizsgáljuk a szóláshasonlatok típusait, azt tapasztaljuk, hogy ebben a csoportban nagyon sok valóságalem jelenik meg az ember közvetlen környezetéből, számos állatnévvel, mindennap használatos tárggyal. Ezek a frazémák a leggyakoribbak, s ezeket a szinkrón nyelvhasználatban a fiatalabb nemzedék is jobban ismeri.

2. A vajdasági szóláshasonlatok között gyakoriak a magyarázatot, történetet tartalmazó szólástípusok. Mind a formai jegyek szempontjából, mind pedig a frazémák szemantikai megvalósulását illetően az tapasztalható, hogy néha egy egész történet kapcsolódik ehhez a frazématípushoz. Forgács Tamás a szóláshasonlatok csoportosításakor foglalkozik azzal a jelenséggel, amikor a frazéma egy megtörtént eseményre utal. Megállapítása szerint ezek a történetek idővel elhomályosodnak, csak a frazéma alkalmazási köre marad meg, s a valamikori eseményre való utalást pusztán magyarázatként fejezi ki a szóláshasonlat. Ezek főleg egészen kis közösségekben használatosak, egy-egy faluhoz fűződnek. Éppen ezért a korábbi szólásgyűjtemények rövid magyarázat formájában (zárójelben vagy lábjegyzetben) feltüntetik a frazéma mögött továbbélő anekdotát (Forgács 2007, 77).

Eseményre utal a bogarasi frazéma textusa, amely nemcsak megemlíti a valamikori történetet, hanem egyúttal részletező, deskriptív: *Úgy járt, mint Medencné, amikor messziről nézte a lakodalmat.* A cédulán magyarázatként megtaláljuk a háttértörténetet, ez szinte meseszerű, ráérősen aprólékos. [Volt egy öreg házaspár. Hol az egyik volt részeg, hol a másik. A szomszédban lakodalom volt. Elment az öregasszony megnézni. A zenészek tudták, hogy a néni szereti az itókat, hát úgy berúgatták, hogy nem tudott felkelni. Hívták Medenc bácsit, hogy vigye haza az asszonyt. Jött az öreg a talicskával és kiabált a feleségére: Nem megmondtam, hogy csak messziről nézze!]

A cédulák feldolgozása során igen sokféle anyaggal találkozunk: egy részüknél mind a jelentés, a pragmatikai érték, mind pedig a frazéma eredete, magyarázata külön egységként van megadva. Pl. a következő magyarittabéi példában jól elkülönül a három egység: maga a komparatív szólás:¹ *Megszorult, mint Üveges Maris*; a szóláshelyzet:² [ha nagy baj ér valakit]; és a jelentés:³ [kizsebelte mulatozás közben a betyárokat, azok büntetésképpen ló farkához kötözték]. Ez utóbbi két elem nélkül a frazéma érthetetlen lenne, ezért mindenképpen megállapítható, hogy a történetek, a magyarázatok, az adomák és anekdoták a frazémák szerves részét képezik; ezeknek az elemeknek közvetlenül a szólástextus után kell következniük, nemcsak kommentárként, mellékes hozzáadott magyarázatként.⁸ Ezeket az adatokat a nyelvjárási, nyelvtörténeti elemzések mellett helytörténeti, illetve a helyi jellegű művelődéstörténeti kutatások alkalmával lehet hasznosítani. Ha az idők folyamán az adott történet, adoma központi alakja, szereplője feledésbe is merült, az esemény elhomályosult,

---

⁸ Margalits Ede 1877-ben megjelent *Bácskai közmondások és szólásmódok* című gyűjteményében lábjegyzetekbe kerültek az adott szóláshoz tartozó történetek, megjegyzések.

maga a személy már nem él elevenen az illető közösség emlékezetében, de a szólás másodlagos jelentése, áthagyományozódott szemantikai értéke megmaradt (Forgács 2007, 77).

A személynevek is gyakran megjelennek az ilyen típusú frazémákban. Az anekdoták, adomák egyik összetevő (műfaji) eleme egy meghatározott személyre történő utalás, ami a vajdasági anyagban helyi, igen szűk körben ismert egyének említését jelenti. Pl. *Úgy járt, mint az Illés kutyája*. [Bajmokon az Illés sós ételt adott a kutyájának, de vizet elfelejtett adni. A kutya egész nap nem ivott és elpusztult.] (Bajmok)

A frazémában felbukkanó személynév létrejöhet valakinek a szavajárása révén is: *Úgy járt, mint Kalkula*. [Kalkula kishegyesi üzletember volt. Minden üzlet előtt hosszan gondolkodott. Ha valamilyen üzletet ajánlottak neki, ezt válaszolta: – Nem lehet, fiam, majd előbb kikalkuláljuk. Addig számíttatott, hogy teljesen tönkrement.] (Kishegyes)

Vajdaság nyelvi helyzetéből adódóan a személynevek kontaktszellege is előfordul: *Sehó se, mint Csúvár*. [Csúvár Kishegyes első pálinkafőzője volt. Mindenki jól ismerte. Elég bohókás ember volt, ezért ha megkérdezték tőle, hogy hogy van, mindig ez volt a válasz: – Sehó se, fiam, sehó se. Ez a mondása a mai napig fennmaradt.] (Kishegyes) – Itt egy kiejtés szerint rögzült lexéma (*sehogy* > *sehó*) épült be a szólásba, a frazéma szereplőjének a magyar fonetikus átírású neve viszont a szláv névnek az átvevő nyelvbe való beépülését jelzi (vö. Rajzli 2017, 85). Részben ide (is) besorolható a szerb szóból – a valamikori Feketicسن közismert egyén szavajárásaként – kialakított névadás a *Megtanult szerbül, mint Kácsi Lajos bácsi* frazémában. [Majtényi Lajos 20 évig szolgált a szenttamási határban, de csak ennyit tanult meg] (Feketics). Ez a szóláshasonlat az antonim jelentésű frazémák jellemzőit is magán viseli, az ellentétből fakadó humor egy egész történetre épül rá.

3. A szóláshasonlatok között is gyakoriak az ellentétes jelentésűek, amelyekben az antonímia megvalósulási formája igen változatos lehet. Egy részüknél népi bölcsességre épülő, akár valósnak is mondható viszonyrendszert találunk: *Jobb a száraz kenyér békével, mint a hizlalt borjú perlekedéssel* (Ürményháza). Az ellentétes értelmű szóláshasonlatok körében nagy számban fordulnak elő ironizáló célú hasonlatok. Ezt a csoportot főként a fiatalabb szóláshasználóktól adatolták, de akad a korpuszban számos olyan is, amelyet az idősebb generáció is használ: pl. *Annyit ér, mint döglött lovon a patkó. Úgy ért hozzá, mint a tyúk az ábécéhez. Úszik, mint a balta (lefelé)*.⁹ Minden kutatópontra megjelenik a

⁹ Változata: *Úgy tud úszni, mint a balta nyél nélkül* (Ürményháza).

Szereti, mint kecske a kést. Gyors, mint az ólommadár. Világos, mint a vakablak. Éhes, mint a molnár tyúkja. Kapós, mint télen a szalmakalap. A Feketicsen gyűjtött *Érzéssel, mint a csumaszedést* frazéma más kutatópontokon is előfordul, az adatközlő magyarázata figyelemre méltó módon alapos: [tréfás, olyan dolgokra vonatkozik, amelyekhez egyáltalán nincs szükség érzésre, finomságra, gyöngédségre]. Egy-egy frazémának érdekes, szinonim változatai gyűjthetők össze: *Úgy áll rajta, mint tehénen a gatyá* (Kishegyes, Óbecse stb.); *Úgy áll rajta, mint macskán a nadrág* (Bácsföldvár); *Úgy áll rajta (!), mint tehénnek a fityula* (Szabadka). E frazémák célja az ellentétre épülő humor, olykor a nyelvi játék: *Meleg, mint a lyukas ködmön. Tokás, mint a gólya. Karcsú, mint a gyapjúzsák. Okos, mint a fakos.* A következő – ritkább előfordulású, szintén lokális jellegű – frazémának már ironikus, durvább jelentése van: *Úgy illik hozzá, mint halottas házhoz a hegedű* (Kishegyes). A nyomatékosító, esetleg ironizáló jelleg olyan esetben is kitapintható, amikor a frazéma helyzetmondat-pozíciót tölt be a kommunikációban: *Van itt minden, mint karácsonykor!* [1. bőség; 2. rendtelenség, cirkusz] (Bácsföldvár), ugyanezen a kutatóponton fellelhető e frazéma durvább megfogalmazású változata is: *Van itt minden, még vetélt cigánygyerek is!* – A frazéma jelentését az adatközlő így fogalmazta meg: 'nagy felfordulás'.

Az egyik bácsföldvári adatban szólástévesztést feltételezhetünk: *Kellett ez nekem, mint üveges tótnak a hasraesés* [egyáltalán nem kellett volna, egyáltalán nincs rá szükségem]. Az O. Nagy-féle gyűjteményben nem találjuk meg ezt a szóláshasonlatot, Forgács Tamás a következő formában közli: *(úgy) hiányzik/kell vkinek vmi, mint ablakos/üveges tótnak a hanyattesés.* Jelentése: 'egyáltalán nem hiányzik neki; nagyon nem örül neki' (I. Forgács 2004, 740).

4. Forgács Tamás megjegyzi, hogy a hagyományos értelemben vett – pusztán hasonlítást kifejező, *mint* kötőszós – szóláshasonlatok mellett található számos olyan kifejezés is, amely hasonlít az előbbi típusra, ugyanakkor el is tér tőle. Mondattani felépítésük hasonló, ugyancsak főmondatból és mellékmondatból állnak, a főmondati rész sosem idiomatikus, a mellékmondat is csak ritkán. Lényeges sajátosságuk, hogy „nem egyszerűen csak hasonlítást tartalmaznak, hanem – utalószós fok-mértékhatározói főmondati részük mellett – következményes jelentésárnyalatú mellékmondati elemet” (Forgács 2007, 75). Ez a típus újabb keletű, inkább a fiatalabb korosztály használatában fordul elő, s főként a szlengben gyakori, célja a humor, a nyelvi poén elérése. Részben ide is besorolható a gyakori *Annyit ér, mint...* kezdetű: pl. *Annyit ér, mint halottnak a pofon. Annyit ér, mint békán a szőr* (mindkettő szabadkai példa); *Annyit ér, mint döglött lovon a patkó* (Ürményháza, Péterréve). *Annyit ér, mint a halottnak a szentelt víz. Annyit ér, mint Németországban a „nichts”.* *Annyit ér, mint*

sötétben a kacsintás. *Annyit ér, mint halottnak a csók. Annyit ér, mint vászontarisznyán a lakat* (Kishegyes). *Annyit ér, mint Maris gyónása* (Óbecse). *Annyit ér neki, mint a falra hányt borsó* (Péterréve). Annak ellenére, hogy a Penavingyűjtés évtizedekkel ezelőtt történt, egyes kutatópontokon – főként a diákoktól már adatolhatók hasonló elemek; a napjainkban igen divatos *Annyi, mint...* típusúra feltehetően „saját ötletből” alakult az egyik diák frazémája: *Annyi, mint nyárban a napfény*.

Szemantikai jellemzők

A mellékmondati rész a szóláshasonlatok nagy részében a főmondatbeli állítást erősíti, nyomósítja, ennek valamilyen képszerű megjelenítését szolgálja (vö. Forgács 2007, 76). A korpuszban nagyon sok az állatvilágból megelevenedő kép; az emberi tulajdonságokat, jellemvonásokat az ősi tapasztalat alapján gyakran hasonlították össze az állatok viselkedésével, egyéb tapasztalati jellemzőivel. Ebben a csoportban vannak igen ismert frazémák, amelyek minden kutatóponton felbukkannak (pl. *Ravasz, mint a róka*), de vannak ritkébbak is: pl. *Izmos, mint a zöldtücsök* (Ürményháza). Előfordul, hogy az adatközlő valamilyen módon aktualizál; kiegészítéssel: *Hulltak az emberek, mint éjjel a legyek*; vagy pedig a lokális használatra történő utalással: *Okos, mint a bánáti kos* (Péterréve); *Olyan egyenes, mint a bajsai országút* (Kishegyes). Ugyancsak területi kötődésű és használatú az a topolyai adat, amikor a szóláshasználó a *Biztos, mint a halál* (ismert) frazémát „átültette” a helyi szokásoknak megfelelően: *Biztos, mint a vasárnapi mise*. Egészen kis közösség/falu kommunikációjában érvényes a következő szóláshasonlat: *Kedélyes, mint az öreg Bordás malaca* [úgy dicsérte a malacait] (Feketics). Előfordulnak csak egyetlen kutatóponton fellelt frazémák is: pl. *Úgy ül a lovon, mint a macska a sövényen* – ennek az a különlegessége, hogy Ürményházán minden korosztály megemlítette. A művelődéstörténeti vonatkozású szóláshasonlatok igen nagy területen adatolhatók: *Közel van, mint Makó Jeruzsálemhez. Megrázza, mint Jézus a vargát*. Egyetlen kutatóponton fordult elő a *Fütyül, mint a Mátra szele* frazéma [hideg szél fúj] (Óbecse, 1906-os adatközlő), mely a valamikor igen népszerű *Fúj, süvölt a Mátra szele* című népdal átalakítása révén alakulhatott ki. Néhány egyéb szólásalkotási mód is felismerhető a korpuszban; pl. frazémakontamináció olvasmányélmény nyomán: a *Farkast emlegetnek, kertek alatt jár* hatására → *Kutya jár a kertben* (Ürményháza), valamint a szólás módosítása eufemisztikus szándékkal: *Kiötözött, mint Szarvas Pista Jézus nevenapján* (Ürményháza).

Nyelvi, nyelvjárási sajátosságok

Mivel a gyűjtők arra törekedtek, hogy minden regionális nyelvi sajátosság megőrződjön, a cédulákon számos nyelvjárási vonás (a hangtani jelenségektől a lexikai elemekig) rögzítve van: *Savanya, mint az ecet. Kinyílt a szeme, mint a hathetis kismacskaé. Kukuríkul, mint kakas a szemétdombon. Belegyütt, mint kiskutya az ugatásba. Úgy néz ki, mint a majom a köszörüküvön. Olyan egyenes a borozdád, mint a madzag a zsebbe* – itt hangtani és alaktani jelenség is előfordul. Tájszavak is bekerülnek: *Jár a szeme, mint a kaszlifiók. Úgy haragszik, mint a varasbéka. Érzéssel, mint a csumaszedést.* A nyelvjárási jelenségek variánsként is előkerülnek: *Megy, mint a karikacsapás ~ Mén, mint a karikacsapás* (mindkét példa Ürményházáról való). Azokon a kutatópontokon, ahol nem Penavin Olga, illetve a munkatársai személyesen gyűjtöttek, hanem a helyi iskolák diákjai, illetve más, „laikus” gyűjtők, ott a frazémák lejegyzésében is benne maradtak a nyelvjárás nyomai¹⁰: *Kiőzőzött, mint Szarvas Pista Jézus nevenapján. Könnyebb elszórni, mint összeszenni.*

A szólások variabilitásának a problematikájával már a szóláskorpusz építésének eddigi folyamatában is szembesültünk. A variáns képződésének egyik mozzanata, hogy a beszélőközösség ismeri az adott frazémát, de valamilyen okból (pl. mert elavultnak, durvának tartja) változtat a szavak sorrendjén, kötheti helyi (regionális) elemhez, történethez, eseményhez, személyhez, aktualizálhatja. Azonos főmondati részre épülő – akár eltérő jelentésű – frazéma-variánsok a korpuszból:

Átesett, mint újhítű a talicskán [nem sikerült neki a vizsga, v. más próbálkozása] (Óbecse).

Átesett, mint Mengyi a talicskán (Szabadka).

Átestél ezen is, mint rác a tragacson [elvégezt egy munkát, megszabadult egy gondtól] (Bácsföldvár).

Átesett, mint az öreg Gyarmati a tuskón (Feketics).

Átesett rajta, mint Makai az anyja koporsóján (Ürményháza). – Mivel e kutatóponton a gyűjtők nem jegyezték fel a frazémák jelentését, nehéz megítélni, hogy ez utóbbi beletartozik-e az előző variánsok sorába.

A már említett etnosztereotípiák mellett az *Átesik, mint tót a talicskán* szóláshasonlat általánosan ismert Vajdaságban¹¹, ám sem O. Nagy Gábornál, sem

---

¹⁰ Itt természetesen számolni kell a szándékosan leírt táji alakokkal is.

¹¹ A korpuszban fellelt jelentések ellentétes előjelűek: 1. nem sikerül vkinek vmit elvégeznie; 2. vki megszabadul egy gondtól, elvégezt egy munkát.

pedig Forgács Tamás gyűjteményében nem találjuk meg, csak az *Átesik a ló túlsó oldalára* frazémát, aminek 'az ellenkező végletbe esik' jelentése van.

A cédulákon bőven találunk félrehallott frazémákat, szólástorzulásokat is: *Úgy ült, mint a majom a küszöbön. Kerülgeti, mint macska a forró kávéját. Okos, mint a tavaszi kos* – ezek a példák ürményházi diákoktól valók. A vajdasági korpuszban találunk a szóláshasonlatokra csak emlékeztető, talányos szókapcsolatokat, amelyeket a szakirodalom *álfrazéma* néven nevez; ezek egyéni ötletből származó, egyedinek mondható frazémák, amelyek valamiféle empirikus minta, olvasmányélmény alapján alakulhattak ki: pl. *Pontos, mint az i betű* (Ürményháza). *Olyan, mint a falhoz vágott zöldbéka* [csúnya]; *Sovány, mint az aszalt szilva* [sovány asszonyra vagy lányra értve]. Az ismert szólásgyűjteményekben nem lelhetők fel ezek a szerkezetek. Hasonló jellegű a következő szóláshasonlat is: *Úgy nézel ki, mint a francia forradalom* [nagyon rosszul nézel ki] (Óbecse). Ezek egyedi, egyszeri alakok, változatok nélkül szerepelnek az anyagban, nevezhetnénk őket akár frazéma-hapaxoknak is (Rajslí 2013, 5).

Összegzés

Az elmúlt években Katona Edit több alkalommal is vizsgálta a vajdasági gimnazisták és egyetemisták frazeológiai kompetenciáját. Az említett korosztály szólásismeretének és -használatának elemzéséből levonható az a következtetés, hogy a mai fiatalok frazémaismeretében a szóláshasonlatok még mindig a frekvenciátalibb típusba tartoznak. A felmérés egyik feladattípusánál – melyben közismert szóláshasonlatokat kellett kiegészíteni – igen eltérő volt a frazémák kiegészítésének a százalékaránya: a 22-től akár a 96%-os arányú sikeres kiegészítésig terjedt. A szerző felmérése szerint a szóláshasonlatokat kisebb arányban (63,75%) tudták kiegészíteni, mint a megkezdett szólásokat (73,25%) (vö. Katona 2013, 223).

Az említett és más, hasonló témájú kutatások is alátámasztják azt az – eddig inkább csak tapasztalatinak mondható – következtetésünket, amelyet a több évtizedes oktatási gyakorlat révén hozhattunk meg, miszerint az ifjabb generációk szóláshasználata mindinkább gyérül, szegényedik; ami viszont egyértelműen előremutató, az a szóláshasonlatok változatos, gazdag világa, főként a humorosan ironizáló típus kedvelése. Ez megjelenik az internetes oldalakon, de a mindennapi nyelvhasználatban is.

A korpusz nagy részében fel van jegyezve az adatközlő életkora, ami különösen fontos az egyes típusok használati gyakoriságát illetően: az iskolás adatközlők esetében főként az általánosan ismert frazémák kerülnek elő;

esetükben számos „saját kreálású” szóláshasonlattel találkozunk, amit valamely frazémaemlék hatására, analógiájára alkotnak meg: pl. *Fürge, mint az őz* (Ürményháza). – Itt a gyík, mókus, nyúl stb. ismert hasonlított után egy újabb „állati” szóláshasonlat bukkant fel.

Irodalom

- Forgács Tamás. 2004. *Magyar szólások és közmondások tára: Mai nyelvünk állandósult szókapcsolatai példákkal szemléltetve*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Forgács Tamás. 2007. *Bevezetés a frazeológiába: A szólás- és közmondáskutatás alapjai*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Katona Edit. 2013. Szólásismeret – regionalitás – tükrözés. In *Metafora és vidéke*. 218–229. Újvidék: Bölcsészettudományi Kar.
- O. Nagy Gábor. 1982. *Magyar szólások és közmondások*. Budapest: Gondolat.
- Papp György. 2007. A vajdasági frazeológiai korpusz szerkezeti, adattári vonatkozásai. In *Délvidék/Vajdaság. Társadalomtudományi tanulmányok*, szerk. Papp Richárd. 70–112. Zenta: Vajdasági Magyar Művelődési Intézet.
- Rajslí Ilona. 2013. Frazémavariánsok egy helyi jellegű korpuszban. *Hungarológiai Közlemények* 44 (4): 1–10.
- Rajslí Ilona. 2017. Történetet hordozó szólások a vajdasági magyar frazémakorpuszban. *Hungarológiai Közlemények* 48 (1): 79–90.

COMPARATIVE PHRASES IN THE VOJVODINIAN PHRASEME CORPUS

A significant part of the Vojvodinian phraseme corpus is made up of comparative phrases. In the phraseme-card collection of the Penavin-heritage this type constitutes quite a heterogeneous group. Comparative phrases in the traditional sense of the word are the most numerous and they form a separate type, which are often not idiomatic, they simply indicate comparison. The second group of comparative phrases (also a numerous one) relate to some kind of a local event or they refer to a story or anecdote. In the case of the latter, the phrase-user knows only the usage of the phrase itself, while the story behind it is often forgotten or obscure. Two more recent types of comparative phrasemes fall into two smaller groups: phrases showing humorous overstatement (maybe irony), where the main clause is never idiomatic, and its structure follows the pattern *so/so big/so much (...), that*, and those that intend explicitly to show irony by antonymic relations in phrasemes (phraseologic antonyms). In the case of the latter group, considering their form only a small number of phrasemes belong to the system of comparative phrasemes. This study analyzes Vojvodinian comparative phrasemes according to their typological, structural, semantic and linguistic-dialectal characteristics.

Keywords: Vojvodinian phraseme corpus, Penavin-heritage, comparative phraseme

POREDBENI FRAZEMI U VOJVOĐANSKOM FRAZEOLŠKOM KORPUSU

Značajan deo vojvođanskog frazeološkog korpusa čine poredbeni frazemi. U korpusu frazema iz ostavštine Olge Penavin ovaj tip frazema predstavlja heterogenu grupu. Poseban tip – ujedno i najbrojniju grupu – sačinjavaju standardna poređenja, koja često nisu idiomatska i sadrže jednostavne komparacije. Drugu (takođe brojnu) grupu čine poredbeni frazemi vezani za neki lokalni događaj, priču ili anegdotu. U njima korisnik isključivo primenjuje već ustaljenu formu; sâm događaj, odnosno priča koja stoji iza frazema, već je iščezla. U manjem broju su prisutna dva skorija frazeološka tipa: prvi tip izražava humorističko preterivanje (čak ironiju), gde glavna rečenica nikad nije idiomatična; njena struktura sledi šemu *takav/ toliki/ u toj meri (...)* *da*; drugi tip čine izrazito ironični frazemi koji se zasnivaju na antonimskim parovima (frazeološki antonimi). Od pomenutih frazema se samo veoma mali broj uklapa u formu poredbenih frazema. U radu se vojvođanske poredbene frazeme analiziraju iz aspekta tipologije, strukture, semantike i dijalektologije.

Ključne reči: vojvođanski frazeološki korpus, ostavština Olge Penavin, poredbeni frazemi